

نشر صاجر

مرکز تخصصی زه و خانواده

خسب سلاقی

www.ketab.ir

● محمد باقر تحریری

تلفن: ۰۲۱-۸۸۰۰۰۰۰۰
www.ketab.ir

اخلاق بندگی

مرکز نشر هاجر - ناشر تخصصی زن و خانواده

محمد باقر تحریری

تهیه و تنظیم: اداره کل برنامه ریزی و تدوین متون تحصیلی

۱۹۲ صفحه وزیری

۹۷۸-۶۰۰-۳۷۸-۳۹۱-۱

۳۰۰۰ نسخه

چاپخانه زلال کوثر

چاپ چهارم ۱۴۰۳

قیمت محصولات در Hajarpub.ir

www.ketab.ir

۱۱۲۱۳

سرشناسه: تحریری، محمدباقر، ۱۳۳۴
عنوان و نام پدیدآور: اخلاق بندگی
محمدباقر تحریری؛ تهیه و تنظیم اداره کل
برنامه‌ریزی و تدوین متون تحصیلی
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاههران.
مرکز نشر هاجر، ۱۴۰۱.
ملاحظات ظاهری: ۱۹۲ ص.
شابک: : ۹۷۸-۶۰۰-۳۷۸-۳۹۱-۱
وضعیت فهرست نویسی: فیبا / مسلسل: ۱۸۱۴
یادداشت: چاپ قبلی: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاههران، مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۶ (۲۳۹ ص.).
یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۹۱] - ۱۹۲: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع: بندگی (اسلام) / Servitudes (Islam)* / بندگی (اسلام) -- احادیث Hadith -- Servitudes (Islam)
بندگی (اسلام) در قرآن / Servitudes (Islam) in the Qur'an / اخلاق اسلامی Islamic ethics
شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاههران، مرکز نشر هاجر
شناسه افزوده: Hozeh Elmīyeh Qom, Center management Hozeh Elmīyeh sisters, Centre Publications hajar
شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاههران، اداره کل برنامه‌ریزی و
تدوین متون تحصیلی
رده بندی کنگره: ۸۲۲۲۵/۲
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۶۴
شماره کتابشناسی ملی: ۸۸۹۳۶۷۴

قم/ بلوار معلم/ مجتمع ناشران/ واحد ۱۱۴
تلفن: ۰۲۵-۳۱۰۱۵
پیامک: ۱۰۰۰۳۱۰۱۵
hajarpub.ir info@hajarpub.ir

پیش‌گفتار

حوزه‌های علمیه شیعه، وارث میراث ماندگار علوم و معارف اهل بیت علیهم‌السلام و پاسدار حریم و کیان شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین‌باور را در عرصه تعلیم و تربیت، چند برابر کرده است. دغدغه‌های همیشگی عالمان متعهد و طلاب و فضلاء دلسوز نسبت به اصلاح و غنابخشی کمی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی، در راستای بالندگی، پویایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین متون بدیع و کارآمد را مورد تأکید قرار می‌دهد.

منزلت و رفعت جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراش گران سنگ و ذخایر ارزشمند متون قویم، از صلحای سلف و وزانت و اعتبار مؤلفان آنها ایجاب می‌کند که در اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و دقت و تأمل شایسته مبذول شود. همچنین دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شیوه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان و متصدیان امر آموزش و پژوهش و برنامه‌ریزی درسی را در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با ارائه روش‌ها و قالب‌های بدیع و با ارتقای محتوا به اصلاح و تدوین متون درسی، همت گمارند.

از این رو مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران بر اساس ضرورت‌ها و نیازهای یاد شده، به اصلاح و تدوین متون درسی اقدام و ده‌ها جلد کتاب درسی را طراحی، تدوین و چاپ کرده است. در این فرایند سعی شده که با حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزشمند برجای مانده از عالیان گذشته، با کاربست تکنولوژی آموزشی و مراعات اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی متناسب با اهداف خود، در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوب و سطح علمی و انتظارات فراگیران ارائه کند.

پیمودن این مسیر بلند و طولانی، به مساعدت و حمایت همه جانبه استادان، صاحب‌نظران، مدیران و طلاب معزز نیازمند است که با ارائه پیشنهادها، نقدها و دیدگاه‌هایشان از طریق رایانامه (Motoon@whc.ir) ما را در بهبود بخشی و طی نمودن درست و صحیح این مسیر صعب و دشوار، یاری دهند.

در اینجا فرصت را غنیمت می‌شماریم و از تمامی دست‌اندرکاران این طرح سترگ، به ویژه مؤلف محترم جناب استاد محمدباقر تحریری، کارشناسان گرانقدر که ارزیابی علمی این کتاب را بر عهده گرفته‌اند، مدیریت محترم تهیه و تدوین متون و منابع درسی، قدردانی می‌کنیم و تلاش خالصانه آنان را ارج می‌نهیم.

معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه خواهران

فهرست مطالب

- بخش اول اخلاق (ارتباط مستقیم با خداوند) ۹**
- درس ۱: معرفت الهی ۱۱
- درس ۲: ایمان ۱۷
- درس ۳: ذکر و یاد خدا و پرهیز از غفلت ۲۳
- درس ۴: آداب ذکر، یقظه و پرهیز از غفلت ۲۹
- درس ۵: تفکر ۳۸
- درس ۶: مقابله با خواطر نفسانی و وسوسه ۴۵
- درس ۷: توبه ۵۰
- درس ۸: خوف و رجاء ۵۶
- درس ۹: اخلاص ۶۴
- درس ۱۰: حبّ و بغض ۷۲
- درس ۱۱: توکل، تسلیم و رضا ۷۸
- درس ۱۲: شکر ۸۷
- درس ۱۳: زهد و دنیاگرایی ۹۴
- درس ۱۴: دعا (۱) (جایگاه، آثار و آداب) ۱۰۱
- درس ۱۵: دعا (۲) (آداب دعا) ۱۱۰
- درس ۱۶: زیارت و توسل (آثار و آداب) ۱۱۸
- درس ۱۷: اهمیت و آداب حج، وضو و غسل ۱۳۱

- درس ۱۸: جایگاه نماز و آداب آن ۱۴۰
- درس ۱۹: آداب روزه و آثار آن ۱۵۰
- درس ۲۰: آداب و آثار قرائت قرآن ۱۵۶

بخش دوم: آشنایی با کلیات علم اخلاق ۱۶۳

- درس ۲۱: تعریف، موضوع و هدف نهایی علم اخلاق ۱۶۵
- درس ۲۲: جایگاه و اهمیت اخلاق در اسلام ۱۶۹
- درس ۲۳: پیشینه و شاخه های علم اخلاق ۱۷۳
- درس ۲۴: ساختار و مبانی علم اخلاق ۱۷۹
- درس ۲۵: اهداف تربیت و اخلاق ۱۸۴
- مطالعه آزاد ساختار تفصیلی علم اخلاق (نظام اخلاق اسلامی) ۱۸۸
- کتابنامه ۱۹۱

www.ketab.ir

مقدمه

اخلاق در گفتمان دین اسلام، منحصر به راهکارهایی برای بهبود رابطه انسان با دیگرانسانها نیست، بلکه هر نوع تعامل و رابطه با خود، هستی و خداوند را نیز به عنوان ساحت های به هم پیوسته و مرتبط مورد توجه قرار می دهد. آدمی نمی تواند در پی بهسازی ارتباط با دیگران باشد و از دیگر ابعاد اخلاقیات در تعامل با خود و طبیعت و خداوند غافل بماند. در این میان چیستی و چگونگی رابطه مطلوب با خداوند از جایگاهی به مراتب اساسی تر از دیگر ابعاد اخلاقی برخوردار است.

اخلاق بندگی یا بایسته های ارتباط مستقیم با خداوند، زیربنایی ترین اساس تغییر بینش نسبت به موضوعات اخلاقی است و خودکنترلی به عنوان ویژگی اساسی توصیه های اخلاقی، نسبت وثیقی با این قسم از اخلاقیات اسلامی دارد.

اخلاق الهی تنها بیان اقتضانات عبودیت و بندگی نیست، بلکه بنا نهادن رفتارهای انسان در همه عرصه های زندگی فردی و اجتماعی، بر پایه بینش برآمده از تمرین بندگی و تعمیق عبودیت است. از این رو می توان بیان اخلاق اسلامی را در اخلاق الهی جستجو کرد و با ترویج صحیح و عالمانه آن، موجبات نشر معارف و کارآمدی شدن آموزه های دین را در عرصه عمل فراهم آورد.

این کتاب در دو بخش تنظیم شده است: در بخش اول در جست درس به اخلاق الهی پرداخته شده است و در یک سیر منطقی و علمی بر اساس فرآیند رشد معنوی انسان، از معرفت تا بررسی برخی عبادات از منظر اخلاق الهی، به طرح مباحث درسی پرداخته شده است. طرح مباحث با بیانی روان و علمی و توجه به کاربردی بودن آنها و بیان راهکارها، همواره در اثنای نگارش این دروس مد نظر بوده است.

بخش دوم این کتاب نیز در بردارنده مباحث ارزشمندی در باب کلیات دانش اخلاق است؛ مباحثی همچون تعریف اخلاق، دانش اخلاق، بیان نیاز به علم اخلاق، تبیین چیستی اخلاق اسلامی، رابطه اخلاق و دین و... از مباحثی است که در بخش نهایی این کتاب طرح و تبیین شده است.

با توجه به جامعه مخاطبان این کتاب که طلاب ورودی حوزه علمیه هستند، چینهش مباحث و مقدم کردن مباحث اخلاق بندگی بر کلیات علم اخلاق، می تواند بر رغبت فراگیران

نوپایه به مباحث اخلاقی بیفزاید و نیز بعد از آشنایی اجمالی با آموزه‌های اخلاقی، کلیات این دانش را به آنها معرفی کند. محتوای این اثر بر پایه استناد به به منابع وحیانی و میراث روایی شیعی پی‌ریزی شده است و در بیشتر مباحث، از آیات قرآن کریم و منابع اصیل روایی مانند «کافی»، «کتاب من لایحضره الفقیه»، «نهج البلاغه» و دیگر منابع روایی شیعه در قرون اولیه، نکاتی ارزشمند استخراج شده است. همچنین تلاش شده تا مباحث بر اساس الگوی کتاب درسی نگارش، و از عناصر آموزشی چون اهداف، پیش سازمان، چکیده درس، پرسش و تمرین جهت آموزش بهتر و ایجاد انگیزه و رغبت فراگیران بهره گرفته شود.

در اینجا از اساتید محترم تقاضا می‌شود تا با توجه به ضرورت تبیین عالمانه اخلاق الهی و خلثی که از این ناحیه در جامعه اسلامی احساس می‌شود، فراگیران محترم را با بیانی دلنشین به این مباحث فراخوانند و انگیزه پیگیری و پژوهش در این عرصه را در دل طالبان این درس زنده کنند و در تدریس با بهره‌گیری از عناصر آموزشی چون پیش سازمان و تمرین، در ایجاد رغبت بیشتر فراگیران به اخلاق الهی، مدد گیرند. همچنین از طلاب محترم انتظار می‌رود، این دانش ارزشمند و متعالی را به‌کارهای برای نیل به اهداف عالی بندگی دانسته و با کمک اساتید خود در این مسیر نورانی کمک درازند و امید است اساتید و طلاب محترم، دست اندرکاران تألیف این کتاب را از بیان افتخار و تشکر به‌شهادت‌های سازنده خود محروم نسازند.

در پایان لازم است از همه کسانی که در تدوین این کتاب نقش داشتند، به ویژه فاضل ارجمند جناب آقای حجة الاسلام دکتر رضا حبیبی و آقایان میثم قاسمی و حمیدرضا حق شناس تشکر کنیم.

و من الله التوفیق
محمد باقر تحریری